

Bakó Endre

Tóth Árpád Ady Endréről

Költőink gyakran keresték fel egymást verses üzenetekkel, köszöntőkkel, episztolákkal. Csokonai, Berzsenyi, Vörösmarty, Petőfi, Arany, Ady – hogy csak a legnagyobbakat említsük – nemegyszer fontos üzenetet, ars poeticát bízott a barátjához, költőtársához intézett költeményre. Tóth Árpád ritkán élt ezzel a műformával. Kortársai közül – a dedikációkról nem beszélve – mindössze Ady Endréhez, Osvát Ernőhöz és Babits Mihályhoz címzett verset, a régiek közül pedig Csokonait, Berzsenyit, Arany Jánost, Vajda Jánost ünnepelte-méltatta önálló költeményben. A *Hajnali szerenád* című kötetből (1913) a valósághoz való laza kötődés gesztusaiból, vagy másképpen a dekadens, enervált monotóniából másságával kiemelkedik az *Ady Endrének* című óda. Ebben megcsillan az *akarat*, mely a nagy kortárs iránti elkötelezettség megvallását eredményezi, ám végül ez a költemény is félszégességének és pesszimista jövőképeének dokumentuma, egyszersmind ezek reflexiója lesz.

Ady Endrének

Mester, egy ifjú ember szól, ím köszöntve hozzád.
Szeresd, mert sok setét sorod érte sziven,
S mert egykor, úgy beszélük, ült a térdeiden,
S látta fénylő szeme húszévesnek az orcád.
Most is úgy hódol lelke, oly szeliden s oly mélyen,
Mint amaz ifjak hajták szép térdöket a földig,
Kik ámulón figyelték az Úr komoly szemöldit
Ama bibliabéli, hegyibeszédes éjen...

Csodállak, aki jöttél a víg Kánába, s készítsz
Setét, erős bort nekünk könnyeid szent vizéből,
S áldlak, mert újra zengő s ámbrás csókok izétől
Ajka ama holt lyánynak, ki a magyar Poézis.
Áldlak, mert csodát mívelsz... bénák s vakok között,
Míg göggel megtagad sok vénhedt írás-túdó,
S míg fitymál unt rímekkel sok ósdi sírás-túdó,
Áldlak, mert szent magyar vagy, nagy és megöklözött...

Áldlak, mivel szilaj vagy s szelíd, mint ama Másik,
 Kinek kemény kezétől a templomi kufár-had
 Üvölt vala... ki szólt: Ha ki szívében fáradt,
 Énhozzám jöjjön el, s lel megnyugasztalást itt...
 Áldlak, mert engem is, ki halkan s meghatottan
 Szólok hozzád, a lelked, ó, hányszor megvigasztalt,
 Ha súlyos térdeim vonszoltam, és az aszfalt
 Furcsán kongott-... s az éjben verseid mondogattam...

Elébed szőke szűzet ma százat küldenék,
 Kiknek fiatal ajka zengőbb szavakra nyíl fel,
 S kiknek meghajló törzse szebb alázattal ível,
 Mint szóm, s e könyvrehajló, bús férfiú-derék.
 Ma, ó, áldott költője a vérnek és aranynak,
 Fájl, hogy csendes dalos vagyok, s hogy nemzetem
 Kemény fiai közt hirdetlek félszegen.
 Félénk apostola az én erős uramnak...

De lásd, ős Debrecenben él, s kora-ősz már s roskadt
 Egy szobrász, kit szerettél, s ki nagyokat akart ott,
 És akit meg se láttak, bár választott magyar volt.
 S ki estve, szomorún most nagyokat borozgat:
 Az ő fia vagyok, az ő vére és teste,
 S tört lelke jut eszembe, míg könnyel hirdetem
 Te tört lelked nagyságát, s míg érzem: int nekem,
 S vár rám is egy jövőendő, szomorú, boros este...

Az óda a *Nyugat* 1909. június 1-i számában jelent meg. Létrejöttének nem ismerjük konkrét, alkalomhoz vagy dátumhoz köthető apropóját, aminthogy keletkezésének egyéb körülményei is rejtve maradtak. A verset még Budapesten írta, de gondolatban már Debrecenben járt, és átélte a rá váró reménytelen élethelyzetet, aminthogy 1909 kora nyarán már otthon találjuk. Négy év után úgy tért haza a fővárosból, hogy nem szerzett diplomát, sőt még az alapvizsgáit sem abszolválta, amiket a második év végén kellett volna letennie. Ez a bizonytalan élethelyzet súlyos teherként nehezedett labilis kedélyvilágára, hiszen már 23 éves, verseit egy éve közli a *Nyugat* is, ugyanakkor képtelen magát fenntartani, az egyetemi vizsgáktól pedig betegesen irtózik. A debreceniek által egykor ünnepezt, később emberi mivoltában megalázott, művészi önérzetében vérig sértett édesapjának 1906-tól kezdve egyre rosszabbul ment a sora, alig kap megrendelést, mind nehezebben tudja eltartani a családját. Tóth Árpád mégis

az ő gyámolítására szorul, emiatt gyermekként kezelik. Ez az állapot a szégyenérzetig növeli elesettségét, erőtlenségét. Betegségtudata is erősödik. Nyomott, melankolikus kedélyvilágára ellenállhatatlan erővel hat Ady művészöntudata, az egyéniség kiélésének teljes skáláját felvonultató költészete, titokzatos, merész, polemikus hangvétele. Ő maga „hirtelen fényű, vakító és szokatlan pompájú égi tünemény sistergő, rakétázó felragyogásához”¹ hasonlította Ady első kötetének hatását.

Tóth Árpád első kritikai dolgozatai, ha közvetve is, de világosan elárulják, hogy Adyt és Babitsot egyként „erős és elsorangú poétának” tartja, kedvenc költője azonban Juhász Gyula. Mindez nem zárja ki, hogy Oláh Gábornak egy emlékezése helytálló, bár előfordulhat, hogy Oláh összekevert időrétegeket egy nyilatkozatában: „Mikor Ady 1908-ban a Vér és arannyal felzendítette egész Magyarországot, sokat beszélgettünk Tóth Árpáddal róla is, az új magyar költészetről is. Babits akkor kezdte nyergelni Pegazusát. Sokan már őfelé hajoltak, benne látták Ady után a jövőt. Tóth Árpád is így hitte. – Ady után már nem lehet menni – mondotta – ő elérte azt a tökéletességet, amelynek már csak epigonjai lehetnek. A mi feladatunk most az, hogy lehetőleg az ellenkezőjét csináljuk meg az Ady költészetének. Nekünk csak tökéletes verseket szabad írunk. (Gáncsolta Ady kötetében azt, hogy sok gyöngye verset is bevett hatalmas költeményei közé.) - Ezzel a hitével, felfogásával mindinkább Babits felé hajlott.”²

Tóth Árpád költészete alkatilag közelebb áll a Babitséhoz, mint az Adyéhoz (Babits nem titkoltan a maga tanítványának tekintette, ami kissé sértette Tóth Árpádot). De Babits iránti ragaszkodását csak jóval később foglalta versbe, igaz, 1921-ben, nem akármilyen politikai légkörben: a költőtárs üldözése idején, „az idők komor hidegén”. (*Prospero szigetén*). Ady az esztétikai paradigmaváltás idején a szónak hagyományosabb értelmében bizonyult vezérnek, mint később Babits. Tóth Árpád Babitsnak a valóságos vezérszerepét (a Nyugat szerkesztője, a Baumgarten-alapítvány kurátora) már nem élte meg, de említett költeményében őt is mesternek, sőt képletesen (amint arra a cím is utal) varázslónak nevezte.

Az érett költő ódájának tárgyát rendszerint a hősi múltból választja. Az Ady-óda (Rába György szerint valóságos himnusz!) élő kortársat ünnepel. A költemény a *Mester* megszólítással kezdődik. (Csokonait *mesternek*, Arany Jánost *mesterünknek* szólítja, de Babitsnak, Oláh Gábornak és Nagy Zoltánnak is megadja ezt a rangot!). Az öt versszakból álló, negyvensoros költemény kulcsszava ez: előértelmezi az egész művet. A *Mester* megszólítást az inas, a segéd, a tanítvány használja. Így van ez a Bibliában is, vagyis már a költemény első szavában érzékelhető az evangélium szellemének kisugárzása, amely az egész vers képanyagán és hangnemén végigvonul. A kommunikációs viszony ily módon nem mellérendelt, mint például Petőfi és Arany

¹ *Ady költészetének viszonya elődeihez és a francia modernekhez*. In.: TÖM. 4. k. 129–135.

² *Boros Ferenc: Oláh Gábor a halott Tóth Árpádról*. „Debrecen”, 1928. nov. 25. 17.

János, Vörösmarty és Liszt Ferenc, Ady és Móricz stb. esetében, hanem alárendelt, és csak a második versszaktól kezdve személyes. Az első versszakban ugyanis harmadik személyben beszél magáról, mint *ifjú emberről*, elmulasztja költő voltának deklarálását, tehát vállalja, sőt a költemény belső struktúrájába kódolja tanítvány mivoltát. Tegeződő azonban a viszony, ami teljességgel megszokott, hiszen Jézust is tegezik tanítványai. Ez nem csorbítja a kivételes szituáció ünnepélyességét, mert nem a per tu bizalmassága, hanem az imaszövegek magasztos hangulata árad belőle. Az ifjú ember kéri a Mester szeretetét, és illőnek tartja azonnal megindokolni, hogy mi jögon. Ez nem álszenteskedés, szerepjátszás, Babits szerint már befutott költőként is megmaradt benne valami a diákmentalitásból. A legautentikusabb magyarázó kapocs az, hogy Adynak *sok setét sora érte szíven*, tehát a Mester költészetének hatása alatt áll. Megragadták a robosztus erejű, a társadalmi fonákságokat, a közerkölcsöket ostorozó, az egyéniségnek az extravaganciáját is vállaló versek és a sokszor rejtélyes szimbólumok, amit az alliteráció eléggé érzékeltet. Kardos László kimutatta,³ hogy a kötet 43 versében kb. harmincszor fordul elő a „setét” szó, ernyed, dekadens légkört árasztva. Itt azonban a jelzős szerkezet *sötétben látó, mélységesen pesszimista* értelmébe beleérezzük a *haragos, vádló* jelentésárnyalatot is. A költő egy nem publikált, 1909 októberében keletkezett cikkében arról ír, hogy egy kávéházi vitában megpróbálta megfogalmazni Ady eredetiségét. „Ady legjobb dolgainak monumentális egyszerűségét, eltipró erejét, megdöbbentő setét vízióit emeltem ki.”⁴

Ady megszólításának, a hozzá való kötődésnek másik, bensőségebb érve egy intim találkozáshoz való hivatkozás: „*S mert egykor, úgy beszéltek, ült a térdeiden, / S látta fénylő szeme húszévesnek az orcád.*” Finomkodó stílusösztonéből eredően több versében akkor is használta az *orcád* változatot, amikor a rím nem indokolta. Időrendben a személyes ismeretség a korábbi élmény, az idilli kettős portré az ártatlanság korát idézi, amikor a tudat viszonya a világgal még harmonikus. Ez a találkozás (vagy többszöri találkozás) valós tény, amit újságcikkek is bizonyítanak.⁵

³ Kardos László: *Tóth Árpád*. Bp. 1955. 115.

⁴ *Az Ady-bánat*. T. Á. ÖM. 3. k. Bp. 1969. 76–77.

⁵ „A soknevű Bandiké volt a mai nap egészen. Az Andrásokat keresték fel tisztviselőik és barátaik nagy számmal. Különösen sikerült András-estély folyt le Tóth Andrásnak, a mi egyre nagyobb sikereket arató zseniális szobrászművésziünknek vendégszerető házában. Szép bohém társaság gyűlt össze a szeretetnek és barátságunk megható ünnepén, melyet igazi magyar vendégszeretet tett feledhetetlenné.” *Andrások, Andorok, Endrék*. „Debreczen”, 1899. november 30. 5. A helyi lap cikke felsorolja többek között Bartha Mórt, a *Debreczen* felelős szerkesztőjét, dr. Benedek János ügyvédet, Zoltai Lajos újságíró, Pálfi József reáliskolai rajztanárt, (Tóth Árpád tanárát), Kovács Jánost, az ismert festőt, Sípos Bélát, Ady legjobb debreceni barátját és hírlapíró kollegáját, Simon István tanítót, a kézügyesítő iskola (eredeti svéd nevén Slöjd) tanárát, akinél Tóth Árpád is tanult, s magát Ady Endrét. Hozzáteszi, hogy a multság reggelig tartott.

Tóth Andrásnak azokban az években, amikor Ady jogász és újságíró volt Debrecenben, (1897–1899) még jól ment sora. Egyre-másra kapta a megbízatásokat, egyes munkáit Münchenben öntette, korábban a kolozsvári Mátyás szoborra beadott pályázata (1894) például a nyertes Fadrusz Jánosé mögött dicséretben részesült, 1895-ben Stróbl Alajos műtermében készített két allegorikus szobrot az új igazságügyi palotára, 1896-ban a *Pányvavető csikós* a lyoni kiállításon dicséretben részesült. Bár a millenniumi kiállításra nem fogadták, egyesek szerint méltó társa volt Izsó Miklós *Búsuló juhászá*nak.⁶ Debrecenben műterme volt és pincéje, ahol bort tartott hordószámra. Az újságírók szerettek nála időzni, Ady is, mert nagy világmegváltó eszmecseréket lehetett folytatni és nem utolsósorban ingyen iddogni. A bizalmas emlék nyilván azért került a versbeszéd idejében csak a második helyre, mert érzelmi töltése erősebb, mint az intellektuális kapcsolatnak. Az emlék mindig szépít, hangulatosabb, mint a jelen egy-egy mozzanata, tehát fokozásra alkalmas. Az intimitást növeli a következő sor is. A 12-13 éves kisfiú ugyan időközben elfelejthette a találkozást, de mások nem: *beszéli*, hogy fénylő szemmel nézett a húszéves arcra. A közös emlékezetre hivatkozva objektívebb, hitelesebb az emlék. A kisfiú fénylő szeme a fiatal arcnak hódolt öntudatlan, a gyermek a még ereje teljében lévő felnőttnek, most azonban a hódolat tudatos, az elkötelezettség szilárdságát a bibliai hasonlat erősíti.

Köszönt, hódol és csodál! Ezek már-már nem is földi lénynek, hanem istenségnek járó szavak és gesztusok! Ady félistenként való szerepeltetése Tóth Árpád mítoszában romantikus túlzás. Az öt versszakból építkező költemény önéletrajzi ihletésű, a költő empirikus tudatára épül, az Én személyes morális érdekeit fejezi ki, meglehet az egzisztenciális érdek rovására. Más kérdés, hogy az esztétikai Én annyiban transzcendálja az empirikust, amennyiben saját nyelvén szólal meg. A költői nyelv pedig lehetőleg nem köznapi szókincsre és szintaxisra, kifejezésekre törekszik. A szorosabban vett versstruktúrán túl (kötött forma, szótagszám, rím stb.) a szókincs is meghatározó. Az archaizáló elbeszélő múlt *hajták*, a tájnyelvi *térdök*, a *szemöldi*, az új szóalkotásnak szánt *hegyibeszedes éj* mind a kódolt nyelv tartozéka, a valóságfeletti költői atmoszférába illő.

Ismét bibliai metaforát használ: „*aki jöttél e víg Kánába, s készítsz / setét, erős bort nekünk...*” Krisztus a kánai menyegzőn borrá változtatta a vizet, miképp Ady köynyei szent vizéből vérpezsdítő bor lesz. A köznapibb *készítsz* szóalak itt a mérték kedvéért szerepel, a *setét* mellett a hangzásbeli változatosság szól, a tájnyelvi *nekünk* plebejus színezetű, a *lyánynak* úgyszintén. Az utóbbi figyelmesség Ady iránt: ő is így használta a szót, Tóth Árpád máskor nem! A következő hódoló, imádságos kifejezés: „*áldlak*” - ezt az igét a költeményben ezután még háromszor is használja, méghozzá

⁶ Sz. Kürti Katalin: *Tóth András élete és művészete*. Klny. A Debreceni Déri Múzeum 1982. évi évkönyvéből. Debrecen, 1985. 535–556.

ebben a rövidebb alakban. Sebestyén Árpád mutatott rá a költő hangtani, alaktani, szerkezeti alakváltozatainak gazdagságára.⁷ Áldja Adyt, mert a „*holt lányt*” életre csókolta, vagyis megújította a magyar költészetet. Egy későbbi vallomásos cikkében is azt képviselte generációja nevében, hogy „általa lettünk és vagyunk”⁸

Áldja, mert csodát mível bénák s vakok között. Egyértelműen utal az Adyt fogadó és kíséző irodalompolitikai harcokra, a *kivénhedt írástudókra* és az unt rímeket pengető „*sírás-tudó*” farizeusokra. Tóth Árpád jól tudta, hogy ódája része lesz az irodalompolitikai csatározásoknak, a harcias minősítés tehát visszavonhatatlan állásfoglalás! „*Áldlak, mert szent magyar vagy, nagy és megöklözött*” – zárja a második versszakot. Fontos a „*szent magyar*” szintagma, hiszen az említett *kivénhedt írástudók* Adynak elsősorban magyarságát vonták kétségbe, számukra tehát a *szent* jelző (bár a XX. század eleji kontextusban már némileg halványult vallásos fénye) nem csupán váratlan, de vakmerő is, valósággal istenkáromlás! Olyan piedesztálra emeli a költőt, amelyen csak az egyház hősei kaphatnak helyet. Bár önmagát a versben végig félszegnek, félténknek ábrázolja, (ezt állítja alázatossággá torzítva Tóth Árpád-paródiájának tengelyébe Karinthy Frigyes!) tisztában van vele, hogy most bátor tettet hajt végre!

Áldja, mivel szilajnak és szelédnek látja Adyt, mint ama Másikat. Ismét egy Krisztushoz való hasonlítás, aki kemény is tudott lenni. Ezt szenzuálisan érzékelteti az alliteráló hangszimbolikával: *Kinek kemény kezétől a templomi kufár had / üvölt vala...*” (A keménységet József Attila is a „k” hangokkal szimbolizálta: *Költőnk és kora*). A *szeléd* és *szilaj* jelzőpáros, mint oximoron, nem csupán az alliteráció, a formális dialektika kedvéért került egymás mellé, hanem Ady-költészetének valós ismeretében. Tóth Árpád egy másik cikkében azt írja, hogy Ady költészetének plasztikus vízióját a dalmata szobrász, Mestrovic, részben robusztus, részben fájdalmas, vergődő szoborcsoportjában találta meg. „S az Ady verseiből is az áldott, szent, tehetetlen szomorúság simul bele legmélyebben a lelkembe, ama sírás a sötét vizek partján...”⁹ A bibliai reminiscencia ezúttal Jézus hatalmára emlékeztet, amelyet azonban csak a kufárokkal szemben érvényesít. De a megfáradt jók *megnyugasztalást* lelnek nála. A költő furcsa szóalkotása egyházas, magasztos hangulatot kelt. A harmadik versszakban másodjára is felhangzik az *áldlak* ige, mert Ady lelke őt is sokszor megvigasztalta. Vagyis Ady, az elátkozott, istentagadónak bélyegzett sátáni alak krisztusi erényeket hordoz! „Engem éveken át tört, tépett, zúzott az Ady költésze, hogy aztán vigasztaljon, megnyugtasson” – írja imént idézett tanulmányában. Ennek a tipródásnak, belső konfliktusnak nyoma a költeményben, hogy súlyos térdeit vonszolta, az éjszakában mondta magában Ady verseit.

⁷ *A versnyelv néhány jellemzője Tóth Árpád lírájában*. Klny. az Irodalomtörténet 1986/4. számából, 796–836.

⁸ *A halottak élén*. TÁÖM 4. k. Bp. 1969. 122–128.

⁹ *Az Ady-bánat*. TÖM 3. k. Bp. 1969. 76–77.

Az isteni piedesztálra emelt, eszményített Ady-idol a következő versszakban elválik Jézustól, aki a kisdedeket hívta magához és nem a „szőke szüzeket”. Ez nyílt utalás Ady közismert „nökergető” természetére. Szüzeket mint ajándékot csak ókori vagy középkori despotáknak küldtek. A feltételes módban kifejezett gesztus morális aggály nélküli ártatlan kedveskedésnek tűnik fel, (cinkosságnak semmi nyoma) holott a maga idejében ez is bőszítette a konzervatív közvéleményt: Adyra a támadások egy másik csoportja az erkölcsvédelem nevében zúdult. E versszakban a rész és egész viszonyán alapuló szóképpel, vagyis egy szünedochével külső jellemzést is ad magáról: *könyvre hajló bús férfi-derék*. A negyedik versszak második részében és az utolsó versszakban a költői tükrözés médiuma a szubjektivitás, azaz saját gondjairól ad számot, – ami nem szokványos ódai rekvizitum – noha tudja, hogy neki is azok között lenne a helye, akik új időknek új dalaival formálják a közvéleményt.

A *De lásd* fordulat az ellentétes kötőszóval a visszahúzóadás, a félnétség megokolását vetíti előre. *Kora-ősz, roskadt* édesapja sorsát panaszolja, *akit meg se láttak, bár választott magyar volt*. A költő testestől-lelkéstől vállalja édesapját, „tört lelkét” összefüggésbe hozza Ady tört lelkével, és a saját sorsát vizionálja. A vers születése idején édesapja művészi meghurcolása még eleven sebként sajgott benne. Nem eleve elrendeltségről, genetikailag kódolt misztikus örökségről van szó, hanem az ernyedtség szülte vízióról. Kardos László szerint Tóth Árpád túlértékelte az apa művészetét.¹⁰ Tersánszky Józsi Jenő terjedelmes, de kissé pongyola fogalmazású emlékezésében azt állítja, hogy „az apja iránti gyermeki hűség és ragaszkodásból képes volt azt a műfajt, vagyis egyáltalán a művészetnek azt az édeskés hízelgő, köznéven giccsnek nevezett fajtáját teljes védelmébe venni, amit apja csinált.”¹¹ A vers nem ezt igazolja. Tóth András sosem volt giccsőr, hanyatló korszakában sem! Az *estve* archaikus alakváltozat tudatosan vagy tudat alatt Csokonaira utal, arra, hogy a nagy borozgatások nem öncélú részeges kicsapongások, hanem önpusztító áldozatok a művészet oltárán!

Közismert, hogy Tóth Árpád a vers festője és muzsikusa volt egy személyben. E költeménye azonban nem tartozik a „rímes játékok” vagy a dallamos hangvételi etűdök közé, sőt kissé mesterkéltné, precíz szövegkonstrukció. A vonalvezetés logikus: a vallomástevő nyitott szemlélettel, bizakodva hajol hőséhez, majd rajongása euforikus magaslatokba ível, végül szemlélete elborul, kedve lehorgad. A hagyományos poétika szerint az óda *mestermű*, amit csak a java férfikorban lévő költő engedhet meg magának, s tárgyát a hősi múltból meríti, az erkölcsi jó megingathatatlan világi és vallási tudatában, ezért pátosza tragikus, fenséges. Itt azonban a tanítvány élő alakot állít piedesztálra, erkölcsi mércéje egy új világ ítélőszéke, pátosza tehát a szembenállás

¹⁰ Kardos i. m. 78.

¹¹ Tersánszky Józsi Jenő: *Az ifjú Tóth Árpád*. Nyugat, 1931. IV. k. 503–511.

extázisából ered. Tanítvány voltát mintha a vers modern formaszerkezetével igyekeznék ellensúlyozni, jelezve, hogy azért a tanítvány poeta doctus. Az első versszak három, minden további szakasz két körmondatból áll. Jellemző, hogy az „s” kötőszó az ötödik versszakban hét alkalommal fordul elő. A harmadik versszakban még a függő beszédre is találunk példát, ami lírai versben eléggé ritka. Hét enjambement található a költeményben, amely nem feltűnő, hiszen Tóth Árpád minden elődjénél bátrabban él ezzel, ami hatásában az élőbeszéd felé közelít, mintegy beteljesítve a hagyományos vélekedést, hogy az óda ünnepi beszéd poétikus formában. A ritmikai szaggatottság, a nibelungizált alexandrinok jambikus, de többnyire szabálytalan (12, 13, 14 szótagúak) lüktetésű sorformái mélyartériásan érzékeltetik az intellektuális és érzelmi erőfeszítést, mintegy követve a psziché lírai hangoltságát. A vers poétikai alkatát leginkább a rímek, zömmel asszonáncok, egy-két esetben tiszta rímek (*mélyen-éjen; teste-este*) szavatolják. Jóllehet már a *Hajnali szerenád* című kötet költője a szimbolizmus és a szecesszió jegyében alkot, ebben a versében viszonylag kevés nyomát leljük e stílusirányok jegyeinek. A szimbolisták nem kedvelték az allegóriát, márpedig ez a költemény allegorikus keretben kibontott látomás. Inkább valamiféle modernizált klasszicizmust vélünk kihallani belőle.

Még ugyanabban az évben, 1909. október 24-én a *Nyugat* Ady részvételével matinét tartott Debrecenben, melyen szerepelt Tóth Árpád is. Október 30-án ezt írta Nagy Zoltán barátjának: „Ady kissé furcsa volt, az az impresszióm, hogy pózol. Kedves és jó volt hozzám, de mégis az a véleményem, hogy most már, hogy személyesen is ismerem, nem igen írnék hozzá még egy ódát, bár a dolgait most is változatlanul bámulom.”¹² Szinte mindnyájunknak volt része ilyesfajta csalódásban, melyet a közletről megismert nagy ember, az országos hírvű személyiség, művész vagy politikus emberi nivoltában okozott. Tóth Árpádra ekkor Ady zsenipózái, majd az édesapjánál tett nosztalgialátogatás során felhajtott három pohár snapsz nem hatottak kedvezően. De szellemét sohasem tagadta meg! *A halottak élén* című Ady-kötetről írott magasztalása a forradalom napjaiban – „...lelkesedés illeti őt meg a mi részünkről, ódákat kell írunk hozzá s szerelmes verseket...” – nem számított különösebben bátor tettnek. Megvallja, hogy sokszorosán szívügye Ady Endre, nem titkolva, hogy Debrecenből való távozása után sokáig nem hallott róla, ellenben konzervatív hajlandóságú irodalmi ízlésben nevelkedett, majd újra találkozva Ady költészetével, nehezen, gyötrődve fogadta be. „Egy egész generáció lelki megmozdulásának tipikus esete volt az...”¹³

A bukott forradalmak, a fehérterror után, a Bethlen-féle konszolidáció idején az Ady költészetéhez való viszony ideológiai állásfoglalásnak, a kurzussal szembeni vízváltásznak bizonyult. A félszeg, bizonytalan egzisztenciájú költő az írástudók

12 TÖM. I. k. Bp. 1964. 472.

13 *A halottak élén.* (1918) TÖM. 4. k. Bp. 1969. 122–128.

árulásának piacán kitárt mellet vállalta Ady örökségét. Hiányai miatt bírálta ugyan Ady Lajos könyvét, de méltatta, hogy olyasmit is megírt, ami a fajmagyarkodóknak kellemetlen lehet: a költő filoszemitizmusát, Tisza István iránti ádáz gyűlöletét és pacifizmusát.¹⁴

1923-ban újabb verssel tett bizonyosságot az immár halott költő emléke előtt, szellemét élesztve. Azokban a vészterhes napokban, amikor sokan az első világháborút megelőző korszak liberalizmusával együtt megtagadták Ady Endrét is, sőt prominens személyek (Tormay Cecile, Prohászka Ottokár, Ravasz László stb.) felelőssé tettek az országvesztésért, megírta a *Nézz ránk Ady Endre* című költeményét, melyre *A halottak élén* új kiadása inspirálta. Ez a vers eszmeileg rokonságot tart az előbbivel, nézőpontját és szerkezetét tekintve azonban teljesen eltérő. A lírai én itt nem tárulkozik fel, személyessége rejtve marad, beleolvad egy közösségi modulációba, nyelvtanilag a többes szám első személybe. Sokkal egyszerűbb a költemény vehikuluma is: 10/11/10/11-es szótagszámú sorokból szerveződnek a keresztrímes szakaszok. A költemény átfogó nemzeti analízis, történelmi értékelés a Trianon utáni reménytelen magyar helyzetről: „*Meghalt az Élet és elmúlt a Harc.*” A két nagybetűs szó szimbolikus jelentésével anyagszerűen idézi Adyt. „*És marjuk egymást esett magyarok, / Árva az árvát és csontvázat a csontváz.*” A költemény eszmei centruma a harmadik versszakban a lételeméleti ellentétre épülő kinyilatkozás: „*Kik körülálltuk a ravatalod, Ma már tudjuk, vezeklőn, törve, sírva, Hogy nem te voltál akkora halott / Mi dőlünk zsibbadt, léha, szörnyű sírba.*”

Révész Béla Ady-könyve kapcsán kifejtette, hogy még a legjobb magyar elmék között is van, aki ki akarja rekeszteni Adyt a magyarságból és hazafiságból. Figyelmeztetett arra a veszélyre, hogy a kurzus megpróbálja meghamisítani, s ezzel kisajátítani Adyt.¹⁵ Nem mulasztotta el felemelni szavát Ravasz püspöknek egy beszéde ellen. A püspök ugyan elismerte, hogy Adynak vannak értékei, de nagyon fájlalta, „hogy a rothadás megéneklésével Ady megrontotta a magyar ifjúságot.”¹⁶

14 *Az első Ady-életrajz.* (1923) TÖM. 4. k. Bp. 1969. 227–229.

15 *Ady tragédiája.* Révész Béla könyve. (1926) i. m. 258–259.

16 *Szelíd észrevételek Ravasz püspök úr Ady-beszédére.* i. m. 260–261.